

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОЇ МОДЕЛІ «ДОВКІЛЛЯ»

©Ільченко В. Р., Ільченко О. Г., Голота О. В.,
Інституту педагогіки НАПН України

Інформація про авторів

Ільченко Віра Романівна: ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2721-3877>, info.dovkillya@gmail.com
дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заввідділом інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ, 04053, Україна;

Ільченко Олексій Георгійович: ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7188-9818>, info.dovkillya@gmail.com
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ, 04053, Україна;

Голота Олег Володимирович: ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5682-483X>, info.dovkillya@gmail.com
науковий співробітник відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, голова ГО Освітній центр «Довкілля», керівник і інструктор Полтавського осередку аеророзвідки «Сварог», вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ, 04053, Україна.

Стаття намагається привернути увагу педагогів, батьків до необхідності інженерної, особистісно орієнтованої освіти, яка особливо необхідна під час воєнного і післявоєнного стану, коли молоде покоління має особливо намагатися вчитися працювати руками, «вирощувати» під час навчального процесу на уроках усіх предметів і в домашніх умовах свій життєствердний національний образ світу, за допомогою якого кожний момент життя бути пов'язаний з ВС (Всесвітом чи Всевишнім, хто як розуміє) і захищеним від всіх негараздів, які зустрічаються на життєвому шляху. Автори зупиняються на використанні педагогами і батьками як колегами педагогів навчально-методичного забезпечення моделі освіти для сталого розвитку «Довкілля» (національного аналогу STEM-освіти), як втілення інженерної, особистісно орієнтованої освіти.

Інженерна, особистісно орієнтована освіта, якою виступатиме модель освіти для сталого розвитку «Довкілля», може надати навчально-методичне забезпечення для обладнання всіх ланок освіти (дошкільна, початкова, основна, старша школа) кабінетами «Довкілля», кабінетами цілісного світогляду; домашнім школам – забезпечення методичними матеріалами для обладнання домашніх мінімайстерень, осередків віртуальної та доповнювальної реальності, обладнання присадибних ділянок, проведення уроків у доквіллі. Залучення батьків до формування з учнів «інженерів», які будуть виконувати домашню роботу з найменшою витратою енергії, заощаджувати домашні кошти, сприяти формуванню в молодих поколінь життєствердного національного образу світу – захисників вітчизни, які поповнять життєствердну модель світу суспільства.

У статті розкриваються умови формування образу світу як результату інженерної, особистісно-орієнтованої освіти, яка обумовлює високі рівні вербального і невербального інтелекту молодих поколінь, високі рівні соціальної зрілості та здоров'я, життєствердну модель світу суспільства. Життєствердна модель світу суспільства, на протигагу деструктивній і агресивній моделям світу, обумовленим «безногою», «безрукою», «беззаконною» («безмозкою») освітою (терміни дослідника освіти В. П. Базарного) приведе до перемоги України.

Ключові слова: інженерна, особистісно орієнтована освіта; модель освіти для сталого розвитку суспільства «Довкілля»; кабінет «Довкілля»; кабінет цілісного світогляду; домашня школа; мінімайстерня; життєствердний образ світу; життєствердна модель світу суспільства.

Ilichenko V.R., Ilichenko O.G., Golota O.V. "Formation of students' personality in the process of mastering the content of the educational model "Environment".

The article draws teachers' and parents' attention to the importance of personally oriented engineering education, which is essential during the war and post-war state, when the young generation should make attempts to work manually and "cultivate" during their lessons and at home a life-affirming national image of the world, which helps to connect every moment of life with the Supreme Being (the Universe or the Most High, as who understands) and be protected from all adversities encountered in the life path. The authors

discuss the way teachers and parents, who are considered to be teachers' colleagues, use the educational and methodological support of the "Environment" educational model for sustainable development (Ukrainian analog of STEM education) as an embodiment of personally oriented engineering education.

Personally oriented engineering education, represented by "Environment", which is a model of education for sustainable development, can provide educational and methodological support to equip all levels of education (preschool, elementary, basic, and high school) with "Environment" classrooms and holistic worldview classrooms; it can also provide home schools with methodological materials to support home mini-workshops, virtual and augmented reality centers, smallholding and outdoor lessons. The involvement of parents in educating students as "engineers" who will be able to do homework with the least amount of energy, and save household funds helps to cultivate a life-affirming national image of the world among young generations who will become defenders of the homeland that will complement the life-affirming model of the world of society.

The article specifies the conditions for the development of the image of the world as a result of personally oriented engineering education, which determines the high levels of verbal and non-verbal intelligence of young generations, high levels of social maturity and health, and a life-affirming model of the world of society. Unlike destructive and aggressive models of the world caused by "legless", "armless", and "lawless" ("brainless") education (terms coined by education researcher V. P. Bazarny), a life-affirming model of the world of society will lead to the victory of Ukraine.

Keywords: engineering, personally oriented education; "Environment" as a model of education for the sustainable development of society; an "Environment" classroom; a holistic worldview classroom; homeschooling; mini-workshop; a life-affirming image of the world; a life-affirming model of the world of society.

Постановка проблеми. Державний стандарт базової середньої освіти (2020) спрямовує освіту на становлення вільної особистості учня, підтримку його підприємливості та ініціативності [1]. Освітньою характеристикою особистості є її образ світу – особистісно значуща складова наукової картини світу, яка включає знання про себе, про інших людей, про ставлення до середовища життя, є вихідним пунктом і результатом пізнання дійсності. Особистість – це індивід, що проявляє діяльну позицію до середовища життя, до долі інших людей, до праці. Саме такі риси учнів (винахідники, особистості з життєствердним образом світу) формуються під час вивчення моделі освіти для сталого розвитку «Довкілля», починаючи з дитячого садочку. Цю модель освіти можемо назвати інженерною, особистісно орієнтованою. Інженерно-педагогічна освіта має сприяти формуванню особистості суспільства з життєствердною моделлю світу, довговічного суспільства. Така освіта, згідно з Дж. Дьюї, може задовольняти в навчальному процесі потяги (інстинкти за Дж. Дьюї) до дослідження і висновків, конструювання, моделювання, художнього представлення результатів праці учня [2].

Освітньою характеристикою особистості є образ світу – особистісно значуща складова картини світу, яка має сформуватися під час вивчення всіх предметів у всіх ланках освіти

(дошкілля, початкова, базова, старша школа), а також у домашніх умовах (домашній школі), де діти можуть виконувати різноманітну роботу з найменшою витратою енергії, з винахідництвом, якщо батьки будуть спрямовувати на це їхню діяльність. Звичайно, батьків потрібно залучати до цього, намагатись перетворити їх у колеґ педагоґів. У воєнному стані це особливо необхідно, бо багато дітей залишились поза рідною школою як в Україні, так і за кордоном.

Аналіз досліджень і публікацій. Розвиток і впровадження інженерної, особистісно орієнтованої освіти в загальноосвітніх закладах та домашніх школах. Такою освітою фактично є модель освіти для сталого розвитку «Довкілля», яка розповсюджується з Полтави з 1992 р. завдяки колективу авторської школи №37 м. Полтави «Формування цілісної свідомості ділової людини» і співробітникам ПАНО (до 2021 р. співробітникам ПОІППО ім. М. В. Остроградського). Фактично ПАНО є центром інженерної особистісно орієнтованої освіти, оскільки завдяки моделі ОСР «Довкілля» в школах Полтавщини і третини шкіл України до послуг учнів і вчителів були кабінети «Довкілля» (1-6 кл.) з мінімайстернею для малюків [3] і кабінети цілісного світогляду (7-11 кл.) з осередком віртуальної та доповнювальної реальності та технопарком, де учні набували вмінь, властивість інженера [4].

Воєнний стан, домашні школи для учнів в Україні і особливо зарубіжжя потребують методичної допомоги в обладнанні домашніх мінімайстерень, досліджень у докільлі, завдяки яким українські діти будуть задовольняти свої природні потяги («інстинкти» за Дж. Дьюї) до дослідження і висновків, конструювання, художнього представлення своїх виробів [5].

ПАНО планує організувати тренінги для педагогів домашніх шкіл – батьків, видання підручників і посібників для учнів і вчителів до моделі ОСР «Довкілля».

Модель освіти для сталого розвитку «Довкілля» підходить для створення домашніх шкіл [6].

Громадська організація «Освітній Центр «Довкілля», яку тепер очолює науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України Олег Голота (він же – інженер, який здешевив оплату за комунальні послуги свого будинку: установив сонячні батареї, зробив утеплення підлоги, вікон; забезпечив полив городу за допомогою вітряка та ін.), давно приваблювала батьків, які бажають своїх дітей вирощувати з високим рівнем інтелекту, здоровими і здатними бути інженерами у власній оселі. Наведемо один із листів до ГО «Освітній Центр «Довкілля»: «Голові ГО «Освітній Центр «Довкілля». До Вас звертаються батьки багатодітної родини Бринових. У нашій сім'ї – 13 дітей, 6 з яких – школярі 2-го, 5-го та 7-го класів. Наші старші діти мали змогу навчатися за освітньою програмою «Довкілля», що мало гарний результат в становленні їх як особистості, формуванні їх характеру та громадянської позиції. У наш час, коли шкільна освіта перебуває в кризовому стані, ми, як небадужі до майбутнього наших дітей, як педагоги за фахом, шукаємо шляхи здобуття дітьми такої освіти, яка допомогла б дитині не тільки визначитися – ким бути, але й сформуватися як особистість, громадянин, щоб бути справжніми господарями в нашій країні. Концепція освітньої програми «Довкілля», з якою ми ознайомилися, показала, що педагоги Вашої громадської організації щиро зацікавлені в майбутньому саме української школи та її вихованців. У соцмережах ми дізналися, що книги, написані Вами та Вашою громадською організацією, позитивно впливають не тільки на формування в них сімейних цінностей, високих рівнів інтелекту, пізнавальної активності, але й на здоров'я дітей, що додає впевненості в майбутніх перспективах самим батькам.

Ми навчасмо наших дітей вдома і тому маємо до Вас велике прохання поділитися з нами Вашими напрацюваннями для викладання предметів цього спрямування. Нам дуже цікаво займатися за Вашими підручниками та зошитами «Довкілля» 1-го класу, але ми не маємо для 2-го та 5-го класу, а також нам цікаві підручники «Фізики», «Хімії» та «Біології» та зошити з цих предметів для 7-го класу. Ми були б щиро вдячні за методичний матеріал, розробки уроків та календарне планування тем у вивченні цих предметів. Порадьте, будь ласка, де можна дістати підручники видавництва «Довкілля»? Дякуємо за розуміння, Божих Вам благословінь і творчої наснаги у Ваших справах. З повагою сім'я Бринових, 36002, Полтава, вул. О. Пчілки, 52, кв. 97».

Оскільки в програмах і підручниках технологія формування життєствердного образу світу учнів розкрита недостатньо, подаємо зміст цього поняття та вплив особистостей із таким образом світу на модель світу суспільства, його довговічність.

Виклад основного матеріалу. Образ світу – вихідний пункт і результат пізнавального процесу, взаємодії людини з дійсністю [9, с.102-120].

Аналізові поняття «образ світу» присвячена значна кількість праць філософів, психологів, дослідників системності гуманітарного та природничо-наукового знання.

Під образом світу учні мають розуміти систему знань людини про світ, про себе, про інших людей, яка переломлює через себе будь-який зовнішній вплив.

Головний внесок у процес формування знань про предмет або ситуацію належить не окремим почуттєвим враженням, а образу світу загалом. Образ світу виступає в ролі тієї ланки, яка обробляє і перетворює на почуттєві ті образи, що з'являються в результаті впливу на органи чуттів. Згідно з навчальним забезпеченням моделі освіти «Довкілля» образ світу «вирощується» учнем упродовж навчання під час дошкільної, початкової, основної, старшої школи. У кожному поведінковому акті людини у відповідь на зовнішнє подразнення бере участь її образ світу.

Для того, щоб те чи інше подразнення і викликані ним почуттєві враження могли зробити свій внесок у картину світу і тим самим оформитися в образ предмета, процесу тощо, точніше, стати елементом образу світу, необхідні систематичні дослідження в

довкіллі, конструювання об'єктів довкілля в майстерні для малюків, презентації виробів «інженерів» на узагальнювальних уроках, образ світу як особистісно значуща складова наукової картини світу постійно забезпечує процес взаємодії людини з дійсністю.

При порушенні можливостей такої взаємодії образ світу починає руйнуватися. Образ світу має формуватися при безпосередньому впливі «світу» – довкілля – на органи чуттів дитини. Цього впливу не замінить вплив тексту – необхідна інформація від реальних предметів.

Найважливішою характеристикою образу світу, що забезпечує йому можливість функціонування як активному початку процесу пізнання, є його діяльність і соціальна природа. Образ світу передує діяльності, є її активним началом, тобто ініціює і спрямовує її. Виникнення мотиву мети під час діяльності неможливе без орієнтування за допомогою образу. Діяльність постійно впливає на образ світу, збагачуючи його. Тому в розвитку образу світу діяльність завжди є первинним і провідним началом. Всі елементи навчально-методичного забезпечення моделі освіти «Довкілля» сприяють формуванню життєствердного національного образу світу.

Образ світу формується впродовж життя. Він зароджується і розвивається в процесі освоєння і розвитку діяльності і спілкування людини. Відображення в ньому найбільш глибоких, істотних характеристик світу утворює основні структури образу світу, які характеризують найбільш загальні взаємозв'язки в природі. Вони відображені в загальних закономірностях природи. Основа структури образу світу дитини формується також відповідно до моделі світу людей, що її оточують, у процесі спілкування із сім'єю.

Провідне значення життєствердного образу світу і його загальних закономірностей, які забезпечують його цілісність, визначається тим, що вони дають змогу одержати знання про сутності, а не тільки про те, якою є та чи інша річ, та чи інша подія. Сутнісне знання є системне знання, отже, для відображення сутності речі потрібно вийти за межі цієї речі, виявити ті зв'язки і відносини, у яких вона виявляє себе. У моделі освіти «Довкілля» учні досягають цього на уроках у довкіллі, виявляючи дію загальних закономірностей природи.

Психологи доводять, що образ світу регулює хід пізнавального процесу, а також робить головний внесок у його результат.

На початку апробації моделі освіти «Довкілля» (1990 р., м. Полтава, СШ №37) із семи 5-х класів психологи відібрали 2 класи, в яких учні почали вивчати предмет «Довкілля». Під час тестування виявили учнів, які мають математичні і лінгвістичні здібності. Із цих учнів були організовані класи з поглибленим вивченням математики, інформатики та класи з поглибленим вивченням двох іноземних мов. Відповідно на предмети, які вивчалися поглиблено, у навчальному плані виділялося додатково по 3 тижневі години. Не відібрані в елітні класи діти почали вивчати предмет «Довкілля» (4 години на тиждень).

Коли всі учні перейшли у 8 клас, директор школи О. А. Писанський запропонував дати одну і ту саму контрольну роботу в класах із поглибленим вивченням математики та класах із вивченням «Довкілля». Учителі не могли повірити результатам контрольної роботи: «довкіллята» отримали всього 3 трійки, а «математики» – 13 трійок і 1 двійку, п'ятірок же було в обох класах порівну.

Повторні контрольні показали, що «довкіллята» мають більшу здатність до розв'язування задач. Це було обумовлено тим, що в них цілісний образ світу, цілісне мислення, що відрізняло їх від однолітків, які навчалися за іншими програмами, незважаючи на те, що в останніх проводилося більше уроків математики.

Тому одним із найактуальніших завдань сучасного етапу досліджень пізнавальних процесів є визначення впливу образу світу в його справді активному функціонуванні як джерела пізнавальних гіпотез. Наприклад, досліджуючи мислення, перш ніж ставити завдання учню, необхідно з'ясувати його очікування того, що йому може запропонувати вчитель, і як вони змінюються в міру зміни умов завдання.

Важливий внесок у вивчення активних складових пізнавального процесу вносять дослідження впливів емоцій, мотивів, інтересів, установок, однак кожен із цих факторів розглядається, як правило, ізольовано, а не в комплексі їхніх впливів на образ світу людини.

Перевірку цієї гіпотези здійснено під час багаторічного педагогічного експерименту (1995–1999 рр.), присвяченого впровадженню освітньої системи «Довкілля», зокрема її першої ланки – інтегрованого курсу «Довкілля». У результаті аналізу його змісту,

методів, форм і засобів навчання з психологічного боку дослідник дійшов висновку, що саме ця освітня система забезпечує названі вище чинники розвитку інтелекту і мислення учнів [10].

В. Ф. Моргу́н зазначає, що в психолого-педагогічній науковій літературі, у відповідних словниках не знаходимо поняття «інтегративне мислення».

Під інтегративним мисленням (у вузькому сенсі) можна розуміти межове узагальнення усього полюсу синтетичних процесів і операцій мислення.

Виникає запитання: чи не є таке широке розуміння інтегративного мислення синонімом мислення взагалі? Певною мірою це зауваження справедливе, але існує один суттєвий аспект, що доводить правомірність вживання поняття «інтегративне мислення» (в іншому, широкому розумінні). Наприклад, коли ми стверджуємо, що дитина мислить, то це ще мало говорить про її мислення. А коли ми говоримо, що дитині властиве інтегративне мислення, то ми підкреслюємо сформованість усіх видів, аспектів, властивостей мислення дитини. Таким чином, поняття «інтегративне мислення» більше наближається до понять «ідеальне мислення» або «гармонійне мислення» людини. В. Р. Ільченко називає таке мислення «симетричним мисленням».

Звернемося до моделі світу суспільства, яка залежить від образу світу його представників [9, с.23-55].

Модель світу є образ світового порядку. Порядок є упорядкування хаосу [11, с.100], що і відбувалося в процесі формуванні наукової картини світу починаючи від стародавніх мислителів.

За словником В. І. Даля, «образование» походить від дієслова «образовать» («утворити», «утворювати»), яке, своєю чергою, походить від дієслова «образить». Це дієслово означає «наділити образом». Давати освіту або отримувати освіту означає безперервно надавати учню можливість створити «образ світу», який би забезпечив йому адекватну екологічну поведінку в сучасному технологізованому суспільстві, був би реальним доказом особистісно орієнтованої освіти.

Історія людства свідчить, що унікальність людини як біологічного виду полягає не тільки в абстрактному розумінні дійсності та свідомій і творчій діяльності, а й у тому, що людина увійшла в корінне протиріччя з природою, різко виділившись із

природного світу й перетворившись на руйнівний суб'єкт, який перебуває в перманентному стані війни з природою і собі подібними. Це бачать українці і весь світ.

Навчання учнів за моделлю освіти «Довкілля» сприяє протидії цьому стану, підготовці молодих поколінь до усунення наслідків воєнного стану.

Врятувати власну унікальність людина зможе за умови створення такої форми життя, яка дасть їй змогу перебувати в стані свободи, а отже, – відповідальності за буття. Сублимовані форми агресивності бурхливо поширюються в сучасному суспільстві. На фоні військових дій, екокризи в ситуації адаптації індивіда до хворого соціуму і далі вкорінюється деструктивна домінанта. У процесі цього людина руйнує власну природу і набуває біологічної ригідності.

Потрібно керуватися принципами нової етики – глибинної екології. Знищити або вилучити агресію із суспільства неможливо, її можна лише звести до мінімуму або сублимувати, тримати її під соціальним контролем, оскільки агресія та деструкція є продуктом людського розуму. Взаємно підсилюючи, доповнюючи й активізуючи одна одну, руйнівність біосфери і криза цивілізації ініціюють процеси деградації суспільства і людини. Наслідком патологічних мутацій є хвора фізично і психічно людина, а відтак – хворе суспільство.

Людство створює моделі світу, які дають йому змогу вдосконалювати систему моделей середовища життя і обирати ефективну поведінку в ньому. Від осмислення створених етносом суспільних форм, зокрема етнічного образу світу, формується індивідуальність, яка виконує своє життєве завдання.

Для етнічної групи модель світу може бути виявлена, якщо заглибитися в проблеми, важливі для життя і виживання, збереження етнонації, в архетипи, які заковані етносом у символах, міфологемах, релігійних ритуалах, звичаях, традиціях, у грі тощо.

Архетипи – це те, що з'єднує людський рід у єдине ціле і робить можливим спілкування між різними людьми.

Модель світу етносу має входити в «образ світу», що формується під час пізнання молодшими поколіннями дійсності, зокрема в освітньому процесі. Від осмислення створених етносом суспільних форм, зокрема етнічного образу світу, формується індивідуальність, яка виконує своє життєве завдання.

Підручники і посібники для учнів моделі освіти «Довкілля» дають їм можливість познайомитися з символікою світобудови пращурів, з символами слов'янської космогонії (неба, води, сонця, вогню тощо), які зберігаються впродовж століть в обрядах святкових дійств. Про образи-символи – явір, вишню, вербу, калину, дуб; про моделі світу – яйце, горошину, зернятко, яблуко, рукавичку; про опікунів-предків – Діда, Оха, Бабу, Вогонь, Сонце розповідається в українських світотворчих казках: «Яйце-райце», «Курочка ряба», «Рукавичка», «Ох», «Анна Престоянна», «Дідо-Всевідо», «Золотий черевичок», «Як Іванко до Сонця ходив», «Про золоту гору», «Про гору, що верхом сягала неба». З ними вчителі, батьки знайомили дітей, використовуючи відповідну літературу [12; 13].

Навчально-методичне забезпечення моделі освіти «Довкілля» дає можливість учителям (батькам у домашній школі) знайомити учнів із символами українознавства, до яких відносять жовто-блакитні кольори... Ці символи учні використовують, моделюючи свій життєствердний національний образ світу, в центрі якого зазвичай ставлять символ тризуб, символіку першопредків (коза, лелека, сокіл, сова, риба, в'яз, бук, берест, дуб, явір, липа, смерека, тополя) тощо. Ці символи – архетипи української ментальності – є споконвічними. Жовто-блакитні барви і трійця (тризуб) – знаки народної обрядовості. У космологічних українських міфах блакитний колір – символ неба, жіночого начала, а жовтий – символ вогню (сонця, світла) – чоловічого начала, природи. Їх гармонійне поєднання, злиття в уяві наших далеких пращурів відображало початок життя на землі.

Сучасний індустріальний тип людини схильний до кібернетичної моделі Всесвіту, породженої цивілізацією, орієнтованою на раціоналізм, матеріальний добробут, ставлення до природи, ідей і людей як до об'єктів своєї влади, виробництва товарів і їх споживання. Відтак переважає тип свідомості, який прагне до невпинного перетворення навколишньої дійсності, завоювання нового простору. Водночас він позбавлений прагнення забезпечити, насамперед, повноцінне здоров'я майбутніх поколінь, естетичного відчуття гармонії природного середовища, емоційного порозуміння усього живого як рівноправних мешканців планети.

Орієнтування на споживацтво й поглинання товарів не закладене в природі і

свідомості людини генетично, а виникає лише в індустріальному суспільстві, спрямованому на досягнення швидкоплинних бажань, а не базових потреб.

Кожна історична конкретна спільнота викристалізовувала і передавала наступним поколінням специфічний, важливий для життя, виживання й розвитку набір та ієрархію цінностей, які увійшли в ціннісний фонд етносу, нації і є набутом цивілізації. До таких цінностей належать цінності календарно-обрядового кола [14]; християнські цінності – морально-етичні цінності, закладені в християнських правилах. Органічно увійшли в життя українського народу християнські чесноти й універсальні цінності – Любов, Віра, Надія, Бог і людина; праведне, розважливе життя і смерть без ганьби; гріх, каяття, прощення; співчуття, милосердя; розум, радісна творчість. Одвічними цінностями всіх народів – і українців зокрема – є правда, доброта, чесність, справедливість, гідність, свобода, мудрість, благородство. Крізь віки пронесено етнонаціональні цінності: рідна мова, родина, рід, рідня, батьки, побут, рідна хата, рідна земля, край; повага до батьків, старих людей; відданість своєму народові, єдність, шанування предків, турбота про молодих; природовідчування; кровно-родинні зв'язки тощо, а також обереги: рушник, калина, верба, лелека; тризуб, синьо-жовтий колір тощо [9, с. 32-33].

На етапі розбудови самостійної української держави Україна чільними цінностями нашої нації є особистість, мова, національна ідея, нація, державність (соборність, символи), економічна безпека, екологічне виховання, громадська думка, народні традиції, звичаї, етнічні особливості, культура тощо.

Універсалія «земля» – це, насамперед, розуміння її як України, геополітичної реальності, а також певного територіального обширу планети Земля, що має виразні біосферні, географічні, природні межі. «Земля» в українознавстві розглядається як Батьківщина, рідний край, прабатьківська земля. Крім того, універсалія «земля» поєднується з уявленнями українців про світобудову, світорозуміння, світовідчуття, що є надбаннями загальнолюдського поступу, який визначає спосіб осмислення, розуміння і переживання світу людиною, українською спільнотою (простір, час, рух, річ, властивість, відношення, кількість, якість, причинність,

дієвість, ритм, Всесвіт, повітря, вода, ґрунт, світло, тепло, холод, їжа).

Ці поняття мають входити в образ світу особистості з перших кроків її в сім'ї (домашній школі), в освітніх закладах (дитячому садочку, початковій, основній, старшій школі). Модель освіти для сталого розвитку суспільства «Довкілля» має відповідне навчально-методичне забезпечення, яке дає можливість молодим поколінням вирощувати життєствердний національний образ світу, який пов'язує кожного учня з ВС (Всевишнім чи Всесвітом – хто як розуміє) [8, с. 105]. Модель освіти «Довкілля» протидіє освіті, яка формує людину-машину, людину, зорієнтовану на конвеєрно-масовізоване ідеологічне життя, стрижнем світогляду якого став соціоцентризм. У новітній час дедалі гострішою є проблема відокремлення людини від природи, намагання людини боротися з природою, одержати від світу тут і одразу все, що забажається. Цей образ «Я у світі» суперечить тому образіві світу і людини у світі, який віками складався українською спільнотою.

Кожен етнос творить власний образ Батьківщини. В українській культурі це досягається за допомогою понять, починаючи від таких, як «обійстя», «садиба», «дім», «хутір», «селище», «слобода» тощо, і закінчуючи сакрально-потойбічними «цвинтар», «кладовище». Кожен етнос творить свою модель світу. Модель світу українського народу зберігає найвищі цінності буття – Добро, Красу, Істину, Цілісність.

Система знань праукраїнців формувалася тисячоліттями, вона гармонійно втілена в його побуті, звичаях, піснях, характері і, найголовніше, – ставленні до землі. Світогляд наших пращурів відображений у казках, обрядових та календарних піснях, вишивках. Образи закономірностей світобудови просвічуються в цих знаннях, з різною мірою конкретизації і узагальнення.

Повторюваний рух і внутрішній спокій відбито в народному календарі як найвищому законі буття [14]. Пробудження природи після тривалого зимового сну, під час якого потужна енергія акумулювалася в землі, готуючи коріння дерев до росту крони, – ці закономірності кругообігу життя символічно зображалися у формі спіралі на великодніх пасках, писанках, імітувалися так званим «кривим» танцем гаївкових забав. Життя розвивається, повторюючись. Повторюваність руху є умовою вічності існування об'єктів. Рух народжує життя.

Згідно з моделлю освіти «Довкілля», уроки в довкіллі проводяться відповідно до народного календаря, по можливості у святкові дні, з якими пов'язані правила поведінки для дітей у довкіллі, що передавалися з покоління в покоління етнопедагогікою і виконання яких давало можливість молодим поколінням «вирощувати» свій життєствердний національний образ світу – як умову збереження етносу [14].

Всяка етнічна картина світу – виховна, вона виходить зі складу місцевої культури, а в основі національного образу світу є місцева природа. Образ світу впливає з людських глибин і, пройшовши через природу (спроєктувавши на неї свій неусвідомлений внутрішній, зокрема й соціальний лад, і перенісши її на Космос), повертається назад у людство уже як об'єктивна картина світобудови, як модель світу, з якою людям потрібно узгоджувати свою поведінку.

Модель освіти «Довкілля» створює умови для формування особистості з життєствердним образом світу завдяки використанню етнопедагогіки. Зокрема, для українського етносу це уявлення про «зв'язок всього з усім», «цілісність світу», «повторюваність станів середовища життя», «перетворення енергії», «збереження і перетворення води», «збереження життя у всіх його проявах», «вічність суцього», «неможливість з нічого створити щось»; «перемога добра над злом»; «сміховинність і самознищуваність зла», «непереможність істини, краси» тощо. Формування особистості з таким образом світу особливо актуальне у воєнний і післявоєнний стан країни, формування життєствердного суспільства.

Спробу класифікувати етноси відповідно до моделей світу зробив Е. Фромм [11, с. 162-165]. Він класифікує архаїчні культури на три типи систем: (А) – життєствердні суспільства, (В) – не деструктивні, але агресивні суспільства та (С) – деструктивні суспільства. У «системі А» «всі ідеали, інститути, побут та звичаї спрямовані на збереження і розвиток життя у всіх його сферах». До цієї категорії Е. Фромм зарахував індійців зуні, гірських арапешів та батонгів, семангів, арандів, тодів, ескімосів Півночі та африканців мбуту. Ось як характеризує Е. Фромм, за даними етнологів, культури цього типу: «Ворожість, насильство і жорстокість зустрічаються в мінімальних проявах, практично немає репресивних інститутів: немає ні злочинів, ні покарань, інституту війни немає цілковито або він відіграє мінімальну роль. Дітей виховують у

дусі дружелюбності, тілесні покарання не практикуються. Жінки і чоловіки користуються рівними правами, принаймні жінок не експлуатують і не принижують. У суспільстві майже не виявляються заздрість, марнославство та жадність; не помітний індивідуалізм, немає суперництва. Зате дуже помітні риси кооперування (колективності). Особиста власність поширюється лише на предмети індивідуального вжитку. У міжособистісних стосунках загалом переважають надійність, довіра і обов'язковість – те ж можна сказати про ставлення до природи. Загалом у суспільстві переважає добрий настрій, депресивні стани являють рідкий виняток».

Модель освіти «Довкілля», її навчально-методичне забезпечення [6] дає можливість педагогам всіх ланок освіти, батькам – колегам педагогів домашніх шкіл в Україні і зарубіжжі, де внаслідок воєнного стану опинилося понад 2 млн. учнів, формувати в українських дітей життєствердний образ світу, вирощувати їх «інженерами» – особистостями, здатними виробляти багатства руками, створювати домашні міні-майстерні [3; 4; 5].

Батьки зможуть використовувати відому в Україні і зарубіжжі «Граматику любові» [8, с. 8-9], яка відома вітчизняним педагогам як «настільна книга для педагогів і батьків».

У моделі освіти «Довкілля» втілена ідея Я. А. Коменського дати дітям ще в материнській школі – дошкільній і початковій школі – поняття про першооснови буття, причому так, як передбачав автор Великої

дидактики: діти самі відкривають найбільш загальні взаємозв'язки між об'єктами довкілля, відображені в найбільш загальних закономірностях природи, що розкривають вічність світу, напрямок самочинних процесів і повторюваність станів речей у ньому. В онтогенезі розвиток свідомості дитини в скороченому вигляді повторює розвиток етнічної моделі світу. Зміст програми, підручників курсу «Довкілля» побудований за планом, який заповідав Сковорода: «Пізнай природу, пізнай свій народ, пізнай себе». Курс створює психолого-педагогічні умови для формування у свідомості дітей життєстверджуючого образу світу [9, с.103-124].

Висновки. Суспільства – життєствердні, агресивні, деструктивні – складаються з їх членів – особистостей із життєствердним образом світу, осіб з агресивним образом світу, осіб з деструктивним образом світу. Два останні суспільства є загрозою для людства. А образи світу їхніх представників – результат освіти, яку охарактеризував В. П. Базарний – «безнога», «безрука», «беззаконна» (безмозка) освіта, яка перетворює геніальних від природи дітей у виконавців чужої волі [7].

Україна бореться з представниками агресивного і деструктивного суспільства, яке утворилося внаслідок такої освіти. Вони з агресією пішли на нашу землю, але перемога буде за Україною.

Інженерна, особистісно орієнтована освіта, втілена в моделі освіти «Довкілля», допомагає досягти перемоги Україні.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Каб. М-ів України від 30 верес. 2020 р. № 898. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення: 27.01.2023).
2. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления / Д. Дьюи. – М., 1919. – 247 с.
3. Ільченко О. Г. Методичні рекомендації організації кабінету довкілля / О. Г. Ільченко. – Полтава : Наук.-метод. центр інтеграції змісту освіти АПН України, 2000. – 20 с.
4. Голота О. В. Які типи цифрового контенту доцільно використовувати в осередку віртуальної реальності у навчальному кабінеті цілісного світогляду / О. В. Голота // Технології інтеграції змісту освіти : зб. наук. пр. Всеукраїн. круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі», 17 квіт. 2019 р. – Полтава : ТОВ «АСМІ». – 2019. – Вип. 11. – С. 147–151.
5. Ільченко В. Р. Проект моделі домашньої школи «Дім і довкілля» як втілення новаторської технології в умовах воєнного стану / В. Р. Ільченко,

В. В. Зелюк, К. Ж. Гуз // Постметодика. – 2022. – № 1-2 (137–138). – С. 2–4.

6. Друковані праці співробітників НМЦ і відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти. – Режим доступу : <http://www.dovkillya.org.ua/naukova-dialnist/navchalno-metodichne-zabezpechennya.html> (дата звернення: 08.01.2023).

7. Базарний В. П. Здоровые дети – будущее нации / В. П. Базарный // Народное образование. – 2013. – № 2. – С. 15–21.

8. Грамматика любви : [научно-публицистическое издание] / уклад. В. Р. Ільченко ; за ред. В. Р. Ільченко, В. А. Продаєвича. – Полтава ; Одеса, 2017. – 304 с. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/groups/778488685585903/files/> (дата звернення: 08.01.2023).

9. Гуз К. Ж. Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу / К. Ж. Гуз. – Полтава : Довкілля-К, 2004. – 395 с.

10. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже. – М. : Международная педагогическая академия, 1994. – 680 с.

11. Попович М. В. Раціональність і виміри людського буття / М. В. Попович. – Київ : Сфера, 1997.

12. Чумарна М. І. З початку світу: Україна в символах / М. І. Чумарна ; 2-е вид., допов. – Львів : Сполом, 2005. – 287 с.

13. Чумарна М. І. Код української вишивки / М. І. Чумарна. – Львів : Априорі, 2008. – 192 с.

14. Народний календар : посібник для педагогічних працівників / укладачі : Матвієнко П. І., Мирошніченко В. І., Тарасовська Л. Г. – Полтава : ПОІПОП, 2003. – 235 с.

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy 2020, Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity: Postanova vid 30 veresnia 2020 r. № 898, [State standard of basic secondary education: Resolution of September 30, 2020, no. 898], viewed 27 January 2023 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>>.

2. Diuy, D 1919, *Psykhoholyia y pedahohyka myshleniya*, [Psychology and pedagogy of thinking], Moskva.

3. Ilchenko, OG 2000, *Metodychni rekomendatsii orhanizatsii kabinetu dovkillia*, [Guidelines for organizing an environmental classroom], Naukovo-metod. tsentr intehratsii zmistu osvity APN Ukrainy, Poltava.

4. Holota, OV 2019, “Yaki typy tsyfrovoho kontentu dotsilno vykorystovuvaty v oseredku virtualnoi realnosti u navchalnomu kabinetі tsilisnogo svitohliadu”, [What types of digital content should be used in the virtual reality center in the classroom of a holistic worldview], Tekhnolohii intehratsii zmistu osvity: zb. nauk. pr. Vseukrain. kruhloho stolu «Intehratsiia zmistu osvity v profilnii shkoli», 17 kvit. 2019 r., TOV «ASMI», Poltava, iss. 11, pp. 147–151.

5. Ilchenko, VR, Zelyuk, VV & Guz, KZh 2022, “Proiekt modeli domashnoi shkoly «Dim i dovkillia» yak vtilennia novatorskoi tekhnolohii v umovakh

voiennoho stanu”, [The project of the “Home and Environment” home school model as an implementation of innovative technology under martial law], *Postmetodyka*, no. 1-2, pp. 2–4.

6. Drukovani pratsi spivrobotnykiv NMTs i viddilu intehratsii zmistu zahalnoi serednoi osvity 2023, [Publications of the SMC staff and the department of integrating the content of general secondary education], viewed 8 January 2023 <<http://www.dovkillia.org.ua/naukovadiagnost/navchalno-metodychne-zabezpechennya.html>>.

7. Bazarniy, VP 2013, “Zdorovye dety – budushchnost natsyy”, [Healthy children are the future of the nation], *Narodnoe obrazovanye*, no. 2, pp. 15–21.

8. Ilchenko, VR & Prodayevich, VA (ed.) 2017, *Hrammatyka liubvy*, [Grammar of love], Poltava, Odesa. viewed 27 January 2023 <https://www.facebook.com/groups/778488685585903/files/> >.

9. Huz, KZh 2004, *Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannia v uchniv tsilisnosti znan pro pryrodu*, [Theoretical and methodological foundations of forming students' integrity of knowledge about nature], Dovkillia-K, Poltava.

10. Pyazhe, Zh 1994, *Yzbrannie psykholohycheskye Trudi*, [Selected psychological works], Mezhdunarodnaia pedahohycheskaia akademyia, Moskva.

11. Popovych, MV 1997, *Ratsionalnist i vymiry liudskoho buttia*, [Rationality and Dimensions of Human Being]. Sfera, Kyiv.

12. Chumarna, MI 2005, *Z pochatku svitu: Ukraina v symbolakh*, [From the beginning of the world: Ukraine in symbols], 2nd edn, Spolom, Lviv.

13. Chumarna, MI 2008, *Kod ukrainskoi vyshyvky*, [The code of Ukrainian embroidery], Apriori, Lviv.

14. Matvienko, PI, Miroshnychenko, VI & Tarasovska LG 2003, *Narodnyi kalendar : posibnyk dlia pedahohichnykh pratsivnykiv*, [Folk calendar: A manual for teachers], POIPOPP, Poltava.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2023 р.